

Studená válka

**Geneze a průběh studené války
do počátku 60. let.**

Studená válka – původ pojmu

Na konci druhé světové války použil termín *studená válka* (anglicky *cold war*) anglický spisovatel a novinář George Orwell v eseji „You and the Atomic Bomb“ (česky doslova „Vy a atomová bomba“) vydané 19. října 1945 v magazínu *Tribune*.

Přemýšlel o světě, který je pod neustálou hrozbou jaderné války, a varoval před falešným mírem, kterému říkal „studená válka“. Tak nazýval ideologický střet mezi Sovětským svazem a západními mocnostmi.

Navíc 10. března 1946 napsal v novinách *The Observer*: „Po moskevské konferenci v prosinci položilo Rusko základy pro ‚studenou válku‘ s Británií a Britským impériem.“

Termín k popisu poválečného geopolitického napětí mezi SSSR a jeho satelitními státy na jedné straně a Spojenými státy a západoevropskými zeměmi.

Použil Bernard Baruch, americký finančník a prezidentský poradce. V Jižní Karolíně 16. dubna 1947 přednesl projev (napsaný žurnalistou Herbertem Swopem), kdy řekl: „Nenechme se klamat: jsme uprostřed studené války.“

Novinář Walter Lippmann termín rozšířil svou knihou *Cold War* (1947).

Studená válka - přístupy

Problém periodizace!

Počátek se těžce hledá

1. 1946 Fulton a projev W. Churchilla, kdy rekapituluje minulé události
2. **1947 Trumanova doktrína**
3. 1947 A. Ždanov vystupuje s koncepcemi dvou táborů, míru socialismu a války kapitalismu ve Varšavě

Konec

1. 1987-1988 Nové politické myšlení v SSSR
2. **1990 Pařížská charta pro novou Evropu**
3. 1991 rozpad VS a SSSR

Příčiny

1. Interpretace – příčinou je expanzivní charakter zahraniční politiky SSSR.
2. Interpretace – příčinou je expanzivní politika USA, monopolizovaly okupaci Japonska, vyloučily SSSR z vlivu ve Francii a Itálii a rezignovaly na spolupráci se SSSR v Německu. Jedním ze zdrojů revizionizmu, kromě neomarxismu, je i gaullismus, který tvrdí, že instituce západního světa jsou přizpůsobovány americkým potřebám.
3. Interpretace – jde o logické vyústění existence pouze dvou velmocí. Neklade důraz na chování mocností ale na strukturu systému.
4. Světový kapitalismus – marxistické vysvětlení.

Studená válka - význam

Studená válka zasáhla mezinárodní politiku zejména v následujících oblastech:

Zastínila pluralitu mezinárodního napětí.

Zmrazila mezinárodní situaci ve stavu provizoria, zejména vzhledem k Německu.

Naplnila svět extrémně ničivým množstvím zbraní, které stačily ke zničení 50 – 100 planet velikosti Země.

Zablokovala akceschopnost globálních bezpečnostních institucí, zejména OSN.

Studená válka – politické předpoklady

V SSSR se posiluje pozice Stalina jako vítěze ve Velké vlastenecké válce.

Po relativním uvolnění ideologické kontroly v období války dochází k utužení poměrů, provádí se další čistky. Cílem jsou jednak vojáci přicházející z Evropy a také inteligence.

Jako zdůvodnění slouží hrozba zvenčí.

Provádí se hospodářská obnova. Až do půli roku 1947 čerpá SSSR humanitární pomoc v rámci URNA, uvažuje o účasti v Marshallově plánu.

Obnova se financuje z domácích zdrojů a reparacemi v Německu (cirka 10 mld. USD – auto stojí v USA asi 3 000 dolarů)

SSSR se sanuje i demontážemi v Mandžusku.

Studená válka – politické předpoklady

USA vzešly z války nesmírně posíleny. Relativně nízké ztráty a vedení boje mimo území USA.

USA ztratily ve válce zhruba 400 000 lidí, v drtivé většině vojáků.

Po konverzi průmyslu produkují USA na konci 40. let téměř 50% celoplanetárního bohatství, obhospodařují dvě třetiny zlatých rezerv a mají převahu ve vědě a technice.

Americká veřejnost věří, že zvítězil americký způsob života.

USA mají zájem na formování prostředí pro světový obchod.

Spojené státy jsou světovou jedničkou jak v ekonomické, tak vojenské rovině (monopol na JZ)

Úpadek dalších mocností: VB, Francie, Japonska, Německa a Itálie. ⁶

Studená válka – sovětská politika

Stalin již v roce 1945 hovoří o nutnosti nastolit v jím obsazených zemích vlastní společenský systém – jak řekl, tak činil.

V Polsku, Maďarsku, Rumunsku a Bulharsku jsou dosazeny levicové vlády přátelsky nakloněné SSSR.

V případě Polska se USA a VB musely spokojit s doplněním lublinské vlády politiky z emigrační vlády v Londýně a se slibem svobodných voleb. Ty na konci 80. let také proběhly... .

SSSR vyvíjí tlak na Turecko, požadují územní ústupky a revizi statutu Úžin.

USA v roce 1946 na žádost turecké vlády reagují vysláním křižníku do Egejského moře.

Sovětské požadavky ustaly, nicméně napětí zůstalo.

Studená válka – Irán

Irán byl okupován SSSR a VB od 1941, později tam přišly i jednotky USA. Spojenci se za války dohodli, že po jejím skončení svoje jednotky stáhnou. Jednání o Iránu ale ztroskotala.

Z iniciativy SSSR byla v Iránu založena komunistická strana, která začala zvyšovat svůj vliv.

iránská vláda hledá pomoc u Západu.

Nakonec se po diplomatickém tlaku Západu a slíbených ústupcích Iránu (ropné koncese a uznání autonomie iránského Azerbájdžánu) Sověti stahují.

Irán okamžitě ruší svoje ústupky.

SSSR se neúspěšně snaží získat do poručenské správy Libyi, usiluje o anexi Medvědího ostrova a o základy na Špicberkách.

Stalin se obecně snaží využít příznivou pozici vítězné mocnosti.

Studená válka – Trumanova doktrína

V únoru 1946 – Stalinův projev signalizující zhoršení vztahů se spojenci, konflikt mezi kapitalismem a socialismem je nevyhnutelný.

Rozladění v USA, kde přežívají iluze o možné poválečné spolupráci.

Státní department žádá analýzu sovětské zahraniční politiky, odpovědí je Kennanův „dlouhý telegram“. Sovětská zahraniční politika založená na marxismu-leninismu nemůže být ovlivněna vnějšími vlivy. Sovětská diktatura může být zastavena jen silou.

1947 – USA přebírají záruky VB v Řecku a Turecko, poskytují jim pomoc.

Pro Evropu je formulován Marshallův plán, do konce roku 1952 poskytnuto 13 mld. USD.

Trumanova doktrína se opírá o poskytování pomoci všem státům, které jsou ohroženy komunisty zvenčí i zevnitř. Jde o doktrínu zadržování sovětského vlivu.

Studená válka – problematika evropské bezpečnosti

Francie usiluje o teritoriální oslabení Německa a hledá pro svoji politiky podporu u SSSR.

Reakce sovětů na vyhlášení Trumanovy doktríny ji nutí přiklonit se ke stanovisku VB a USA. Výměna: vlastní představy o Německu – bezpečnostní záruky USA.

V březnu 1948 vzniká Organizace Bruselské smlouvy, předchůdkyně ZEU.

Snaha o bezpečnostní organizaci evropských států, nejprve vůči Německu ale záhy hlavně proti SSSR. Západ se bojí jednak eventuelní sovětské vojenské akce a jednak vnitropolitického převratu.

Berlínská krize – 1948 – 1949.

V roce 1949 vzniká z podobných pohnutek NATO (12 zakládajících členů)

1950 USA memorandum Rady národní bezpečnosti č. 68, ztrojnásobení výdajů na obranu, eliminace sovětské konvenční převahy jako reakce na ztrátu atomového monopolu.

Studená válka – Dálný východ

Dálný východ – oblast střetu mezi zájmy USA a SSSR, nešlo o prioritu ani jednoho z nich. USA podporují Čankhajška v Číně, přeceňují jeho schopnosti.

Až v roce 1949 se jednoznačně staví na jeho stranu v probíhající občanské válce. USA neuznaly kom. vládu v Pekingu jako legitimní vládu v Číně, až do začátku 70. let je ČLR bez zastoupení v OSN.

Od roku 1950 USA podporují i úsilí Francie o udržení moci v Indočíně, obavy z nástupu komunistů.

Po vítězství Mao-Ce-Tunga se Čína stává prioritou pro SSSR.

Korea je rozdělena, v roce 1948 organizovány volby, vyhlášena Korejská republika v čele s Li Syn-Manem, na severu volby neproběhly.

Rozdělení země kolem 38 rovnoběžky. 1950 – agrese KLDK na jih. Zasahuje RB OSN, odsuzuje agresora, mezinárodní síly vedou USA.

Válka končí roku 1953 příměřím. Hranicí je 38 rovnoběžka.

Zakládány regionální bez. organizace: ANZUS (1951) a SEATO (VB, F, Filipíny, Pákistán a Thajsko). Posiluje se vazba USA na Thaj-Wan.

Studená válka – uvolňování napětí

Březen 1953 – „velký učitel národů, J. V. S. umírá – šance na uvolnění napětí.

VB a USA navrhuje jednání se SSSR, v lednu 1954 konferenci ministrů zahraničních věcí v Berlíně. Nic se nedojednálo, nicméně úspěch.

V roce 1954 jednání o Koreji a Indočíně v Ženevě – dohoda nedosažena.

1955 summit USA, VB, F a SSSR v Ženevě, opět žádné konkrétní výsledky, ale mluví se o úspěchu.

Květen 1955 – Chruščov v Bělehradě.

Září 1955 navázání diplomatických styků SSSR a SRN, návrat zajatců ze SSSR.

SSSR přistupuje na koncepci mírového soužití států s rozdílným společenským zřízením – válka není nevyhnutelná, jak hlásal Stalín₂

Studená válka – obnovení sov. SRN

1954 – podpis Pařížských dohod

1. Z organizace Bruselské smlouvy vzniká ZEU, do níž vstupuje SRN a Itálie.
2. SRN se stává členem NATO a bude znovu vyzbrojeno.
3. Sársko se na základě dohody s Francií stává součástí SRN.

Dohody se příliš nelíbí Francii (posílení SRN) a SSSR. Ten protestuje proti znovu vyzbrojení.

V roce 1955 vzniká Varšavská smlouva jako aliance sovětských satelitů. Zastřešuje se tím systém dvoustranných smluv mezi socialistickými a lidově-demokratickými státy.

Studená válka – druhá berlínská krize

Listopad 1958 – nóta SSSR požadující vyřešení statutu Berlína do 6 měsíců.

Velká Británie (Macmillan) v roce 1959 přesvědčila SSSR aby odstoupil od časového limitu.

Květen 1960 – summit v Paříži, debakl po sestřelení U2 nad SSSR.

Srpen 1961 – postavena Berlínská zeď, Západ si nad sovětským řešením oddychl, protože nebyla narušena práva západních okupačních mocností.

Pro SRN byl postup SSSR zklamáním.

Studená válka – kubánská krize

Od roku 1952 vládne na Kubě diktátor Batista.

USA v roce 1956 uvalily na jeho režim embargo a sankce. Zesláblý režim padl v roce 1958 pod tlakem povstalců vedených Fidelem Castrem.

Revoluce měla radikální, protiamerický ráz. Přímé ohrožení amerického majetku na ostrově.

V roce 1960 – sblížení nového režimu se SSSR – obchodní dohoda.

V dubnu 1961 – plán Zapata – svržení Castrova režimu. Vylodění v Zátocě sviní skončilo debaklem.

USA uvalují hospodářskou blokádu na Kubu.

V červnu 1962 – smlouva Kuby a SSSR o vojenské pomoci, rozmístění sov raket středního doletu.

Kennedy vyhlašuje „karanténu“ (blokádu) Kuby – svět je na kraji světové války.

Po jednáních SSSR ustupuje výměnou za záruku, že USA nenapadnou Kubu a deinstalují rakety Jupiter z Turecka.

Počátek Chruščovova pádu.